

Pravoslavna crkva

Timoti VER, *Pravoslavna crkva*, Zavet, Beograd, 2001., 341 str.

Pod gornjim naslovom izašao je srpski prijevod knjige Timothyja Warea, *Orthodox Church*, Penguin Books Ltd. 1993. Djelo je zapravo napisano 1963., a doradeno i prošireno za izdanje 1993. god. Srpski prijevod je izdalo izdavačko poduzeće "Zavet" u A 5 formatu (24 cm), na 341 stranici. Knjigu je prevela Ljiljana Blagojević, a redakcijski obradio protodakon Radomir Rakić.

Timoti Ver (Timothy Ware), autor ove knjige, čije ime ovdje koristim u fonetskoj verziji kako stoji u srpskom prijevodu, zanimljiva je osoba. Zato ga želim ukratko predstaviti na temelju podataka iznesenih u knjizi na str. 341. Riječ je o Britancu, rođenom 1934. god. u Bathu. On je konvertirao na pravoslavlje s 24 godine, to jest 1958. god. Za taj korak je rekao da se osjećao kao da je "stupio u svoj istinski dom". Poslije Westminsterške škole i Magdalen koledža pristupa Pravoslavnoj crkvi pod jurisdikcijom Carigradske patrijaršije. God. 1966. biva zaređen za svećenika i tada se kao monah vraća u Oxford, gdje predaje na Katedri za istočne pravoslavne studije. God. 1982. je zaređen za episkopa s imenom Kalist za titularnog biskupa Diokleje, u arhiepiskopiji Tijatiri, i Velike Britanije, koja jurisdikcijski pripada

Carigradskoj patrijaršiji. Od njegovih djela treba istaknuti: *A Study of the Greek Church under Turkish Rule* (1964) i *Orthodox Way* (1979).

Za ovo djelo: *Pravoslavna crkva*, episkop Atanasije Jevtić je napisao da predstavlja "jedan, jasan, detaljan uvod u pravoslavlje", pisan prvenstveno za nepravoslavne, što autor naglašava u svojem uvodu za srpsko izdanje. Prema episkopu Atanasiju to je djelo temelj kulturnog i duhovnog bića Europe, a tumačeći pisca, zaključuje da je istočno pravoslavlje sačuvalo izvorni oblik kršćanstva, što za Atanasija nije propaganda, nego mirno i pouzdano svjedočenje s izvora (poledina knjige). Dakle, s jedne strane je prvenstveni cilj ove knjige približiti pravoslavlje nepravoslavcima, a s druge strane na taj način pokazati nepravoslavcima što o njima misle pravoslavni.

U predavljanju Pravoslavne crkve autor se ponajviše oslanja na izvore, iskustva i povijest Bizanta, Grčke i Rusije. On nas uvodi, kako kaže u "nepoznati svijet" u kojemu otkrivamo i nešto različito i nešto "čudnovato blisko". U tom procesu približavanja i upoznavanja pravoslavlje obogaćuje cijeli kršćanski svijet svojim načinom razmišljanja u kojemu nisu samo različiti odgovori nego i sama pitanja u odnosu na zapadni pristup. Pravoslavlje nudi i predlaže rješenja starih problema koja su dugo vremena bila zaboravljena. On gleda Pravoslavnu crkvu kao obitelj (porodicu) samostalnih

patrijaršija i arhiepiskopija, koju ne okuplja bilo kakav centralizam, niti episkop s neograničenom vlašću, nego dvostruka spona: jedinstvo u vjeri i zajedništvo u svetim tajnama (sakramentima), posebno u euharistijskom zajedništvu i pričesti. Sam pojam “pravoslavlje” on razumije u dvostrukom smislu: zajedništvo “prave vjere” i “prave slave” (bogoslužja). Iz toga jasno slijedi uvjerenje da Pravoslavna crkva jedino čuva i naučava pravu vjeru i slavi Boga na ispravan način. Stoga se Pravoslavnu crkvu razumije kao jedinu pravu Kristovu Crkvu na zemlji (str. 235). U tim se stavovima osjećća izvjesna doza prigovora Rimokatoličkoj crkvi i njezinu ustrojstvu.

Koncepcija knjige zasnovana je na dva temeljna poglavlja. U prvom on obrađuje povijest Pravoslavne crkve od zajedničkih početaka do najnovijih vremena. Autor nudi sažet pregled važnijih akcenata i događanja iz bizancko-grčkoga i primarno ruskoga razvoja (str. 21-188). U tom dijelu on govori o sedam općih sabora, o raskolima istoka i zapada, o pokrštanju Slavena, o Crkvi pod turskom vlašću, a onda posebno o nacionalnom putu ruske i grčke Crkve itd. U drugom dijelu on predstavlja pravoslavnu teologiju, posebno u kontekstu dogmatsko-eklezijskih pogleda i liturgijskog bogoslužja, s posebnim komparativnim naglascima između katoličkog i pravoslavnog pogleda i različite prakse. U tom kontekstu dodiru-

je kontroverzna teološka pitanja i pitanje jedinstva kršćana.

U povijesnom pristupu autor ipak podliježe uobičajenim paušalnim prigovorima istočnih povjesničara i tumača, koji su plod nekih davnih i totalno suprotstavljenih vremena i odnosa, kao npr. tumačenje jurisdikcijske i navodne pretenzije rimskoga pape. S druge strane treba priznati da se jako trudi otvarati pravoslavcima njihove oči za njihove pogreške i sudioništvo u procesu razdvajanja i udaljavanja. U tome treba gledati posebnu vrijednost ove knjige. On se ne libi uputiti pravoslavcima i neke očite prigovore i pripisuje im dio odgovornosti za nastalo udaljavanje. Tako npr. piše da su upravo Bizantinci često upadali u pogrešku poistovjećivanja zemaljskog Bizantskog carstva s nebeskim kraljevstvom, ili također da su poistovjećivali Grke s narodom Božjim (str. 49).

Kada su u pitanju kontroverzni raskoli, čini se da im pristupa prilično otvoreno i dosta samokritično. On ističe da su se prije crkvenog raskola dogodili kulturni, politički, ekonomski raskoli, koji su doprinijeli udaljavanju istoka i zapada. Plod takva udaljavanja, npr. na kulturnom planu, što se itekako negativno odražava i na teološko polje, jest da nije bilo protoka misli s istoka na zapad i obratno. Grčki se malo učio na zapadu, a latinski na istoku. Focije, kao “najobrazovaniji čovek Vizantije IX veka, nije mog-

ao da čita latinski, a 864. rimski car Vizantije, Mihajlo III, čak je i jezik na kome je Vergilije nekada pisao, nazvao “varvarskim i skitskim govomom” (str. 53). Gdje je tu svijest “rimskog cara” koji tako misli o rimskom (latinskom) jeziku?

Iako autor promatra zapad kao onoga koji je “prvi napao”, ipak mu ne pripisuje isključivu odgovornost za raskole. Dok krunjenje Karla Velikog od strane rimskoga pape tretira kao papinsko okretanje leđa istočnjacima i priklanjanje Francima, dok ističe nepotrebno guranje *filioque* od strane Germana, dok ne odobrava poteze kardinala Humberta da Silve i patrijarha Cerularija, dok posebno osuđuje križarske ratove i osvajanje Konstantinopola 1204. god. te uspostavu zapadnoga patrijarhata u središtu Carigrada, što je učinilo raskol konačnim - dotle na drugoj stani osuđuje carigradskog patrijarha Sergija koji isključuje ime rimskoga pape iz svoga diptiha (popis pravovaljanih hijerarha); isto tako on pripisuje sukrovnju patrijarhu Cerulariju, koji u latinskim crkvama u Carigradu prisiljava latine da prihvate grčke obrede, a kada su to odbili, onda ih je 1052. god. dao zatvoriti. Ovdje autor zaključuje: “Obe strane moraju pošteno priznati da su mogle i morale više da učine kako bi sprečile raskol. Obe strane su krive za greške koje su počinili na ljudskom nivou. Pravoslavni moraju preuzeti krivicu za oholost i nipodaštavanje sa kojim su se u vizantijskom dobu odnosili

prema zapadu, moraju priznati krivicu za nered iz 1182. godine, kada je carigradska rulja divljački pobila mnoge latinske stanovnike koji su živeli u Carigradu... Svaka strana, iako tvrdi da je jedina prava Crkva, mora priznati da je na ovom opšte ljudskom nivou žalosno osiromašena ovim razdvajanjem. Grčki istok i latinski zapad bili su, i danas su potrebni jedan drugom. Za obe strane pokazalo se da je veliki raskol, u stvari, velika tragedija” (str. 66).

Kad je u pitanju papin primat on izražava pravoslavni stav kroz riječi Nikite, arhiepiskopa nikomidijskoga iz 12. st., koji navodi: “... mi ne odbacujemo prvenstvo Rimske crkve među pet sestrinskih patrijaršija, priznajemo njeno pravo na najpočasnije mesto na Vaseljenskom saboru. Ali ako se ona od nas odvojila sopstvenim delima, ako se gordo nameće kao monarhija koja ne pripada njenom položaju...., ako rimski patrijarh, sedeći na uzvišenom tronu svoje slave, želi da grmi na nas i da nam, da tako kažem, dobacuje sa visine svoje zapovesti, i ako želi da nam sudi i da čak upravlja nama i našim crkvama, ne savetujuć se s nama, nego po svom samovoljnom kapricu, kakvo to onda može biti bratstvo, ili pak roditeljstvo? Mi bismo bili robovi, a ne sinovi takve Crkve, a Rimaska stolica ne bi bila blaga i pobožna majka svojim čedima, no okrutna gospodarioca robova” (str. 56).

Iz drugog, teološkoga dijela,

ovdje ističem samo one misli koje se tiču pogleda na jedinstvo Crkve. Već je rečeno da papa za njega nije ujedinjujući faktor jedinstva, nego ista vjera i općenje u svetim tajnama. On jedinstvo Crkve promatra kao euharistijski plod iznutra jer ističe da Crkva nije monarhija, nego kolegijalno zajedništvo mnogih biskupa. Zato zajednička euharistija ne smije biti sredstvo za postizanje jedinstva, nego plod i kruna dostignutog jedinstva (str. 295). Za papinu ulogu u kontekstu jedinstva ipak kaže, da bi pravoslavni bili voljni da mu ustupe ne samo počasno prvenstvo nego sveobuhvatno apostolsko staranje; ne samo pravo da prima sve apelacije za pomoć svega kršćanskog svijeta nego i da preuzima inicijativu u traženju načina da se zacijele krize i sukobi koji nastaju među kršćanima. Voljni su njegovu službu sagledati u smislu pastirske a ne juridičke službe, kojom bi ohrabrivao, a ne primoravao, više savjetovao, nego li prisiljavao (str. 301), ističe autor knjige.

Njegov pristup svakako zavrđuje našu pozornost. Autor pripada rijetkim teolozima s istoka koji dolazi sa zapada, koji dobro pozna zapadni sklop razmišljanja i koji je otvoren za jedinstvo Crkve, koji ne pripisuje isključivu krivnju za raskol samo zapadnjacima, koji u tolikim razlikama otkriva temeljno jedinstvo vjere. U tom duhu preporučujem knjigu za studij na putu

zbližavanja dviju Crkava, a posebno poglavlje o svetim tajnama, str. 261-282.

Niko Ikić

Sociološka knjiga o tri monoteističke religije u BiH

Zilka SPAHIĆ-ŠILJAK i Dino ABAZOVIĆ (ur.): *Monoteističko suglasje - uvod u judaizam, kršćanstvo i islam*, RABIC, Sarajevo, 2009., 164 str.

Knjiga *Monoteističko suglasje - uvod u judaizam, kršćanstvo i islam* dio je traganja za građom o religijama, namijenjena učenicima državnih škola u Bosni i Hercegovini, koja ide dalje od osnovnih informacija što ih dobivaju u konfesionalnom školskom vjeronauku. U Predgovoru autori najavljuju da knjigu priređuju kao "dobro štivo za nastavnike/ce i učenike/učenicice ali i širu javnost... Knjiga je orijentirana k stjecanju temeljnih znanja o monoteističkim religijama i upoznavanju etičkih vrijednosti. Riječ je o naučno utemeljenoj raspravi o religijama u Bosni i Hercegovini "kao utjecajnim faktorima u društvenom životu". Ističu potrebu međusobnog poznavanja sugovornika u dijalogu i nadaju se da će ova knjiga tome pridonositi. Njome ne žele potisnuti školski vjeronauk koji predaju diplomirani teolozi učenicima vla-